

АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ДЕТЕРМІНАНТ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ АГРАРНОГО ПРОФІЛЮ

У статті проводиться аналіз соціально-психологічних детермінант розвитку професійної самоідентифікації майбутніх фахівців аграрного профілю. Зазначається, що детермінантами професійного становлення майбутнього спеціаліста являються зовнішні та внутрішні фактори, що впливають на розвиток особистості в умовах навчальної діяльності у ВНЗ.

Передумовою формування професійної самоідентифікації вбачається в особистісно-професійному самовизначенні, що передбачає усвідомлений акт активізації внутрішнього потенціалу особистості в професійному становленні. Зазначається, що процес особистісно-професійного самовизначення особистості виступає трансформаційним механізмом формування професійної самоідентифікації.

Показниками професійної самоідентифікації вбачається в засвоєнні студентами-аграріями всіх елементів змісту освіти - знань, умінь, навиків, розвиткові пізнавальної діяльності та формуванні професійного образу «Я».

Можливість розвинути професіоналізм, досягти життєвого і професійного успіху ми пов'язуємо з реалізацією соціально-психологічного забезпечення професійного навчання. Джерел – 9.

Ключові слова: професійна самоідентифікація, особистісно-професійне самовизначення, ідентичність, ідентифікація, професійна самореалізація, самоактуалізація, професійний образ «Я» особистості, конструктивна пізнавальна діяльність, детермінанти розвитку, професійне становлення студента-аграрія, психологічне забезпечення навчального процесу.

Постановка проблеми. Місце і роль спеціалістів-аграріїв у сучасних та майбутніх умовах виробництва провідні, оскільки технологічний процес визначає умови роботи людини, одержання максимальної продуктивності худоби із заданими параметрами якості продукції. Нині сільське господарство України, як і вся економіка, перебуває у глибокій економічній кризі. Виробництво продуктів на душу населення доведено до такого рівня, коли під загрозою опинилося існування держави. Здоров'я людей різко погіршилося як результат споживання неякісних продуктів харчування та недоїдання, збільшилася кількість захворювань, що характеризують соціальний стан. А тому, особливого значення набуває завдання підвищення ефективності роботи ВНЗ по підготовці майбутніх фахівців-аграріїв.

Вища освіта суттєво впливає на психіку людини, розвиток її особистості та професійної самоідентифікації. За період професійного навчання, за наявності сприятливих умов, у студентів відбувається розвиток всіх рівнів психіки. Період навчання студента у ВНЗ являється одним із головних етапів формування професійної самоідентифікації майбутнього фахівця-аграрія. Цей період характеризується становленням та розвитком основних психологічних детермінант професійної самоідентифікації які базуються на віковому розвитку особистості. В юнацькому віці актуальними для розвитку стають завдання незалежного існування. Для їх здійснення необхідні уміння і навички організації свого соціального життя. Саме в студентський період основним психологічним новоутворенням являється формування професійної самоідентифікації, отримується такий ступінь психічної та соціальної зрілості, який робить особистість здатною до самостійного трудового життя і діяльності, формуються уміння складати власні життєві плани, знаходити засоби їх реалізації. А тому, ми вважаємо, що найголовніша особливість юнацького віку полягає в усвідомленні людиною своєї індивідуальності, неповторності, в результаті формування професійної

самоідентифікації майбутнього фахівця аграрія. Створення певних соціально-психологічних умов забезпечення і формування професійної самоідентифікації в традиційному навчальному процесі у вищій аграрній школі сприяє цілісному і гармонійному розвитку особистості студентів, а також процесу їх самореалізації і самоактуалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема професійної самоідентифікації особистості належить до числа проблем, які активно вивчаються педагогами (М. Р. Гинзбург, Л. М. Карнозова, Г. П. Ніков, А. В. Петровський, В. Ф. Сафін, Х. Ж. Хайрова, П. А. Шавір та ін.). Зміст поняття професійної самоідентифікації формулюється і уточнюється філософами (Н. Н. Візітей, В. М. Межуєв, О. О. Стояно, Л. Е. Шорохова), соціологами (П. Ф. Кенкман, Н. Г. Айварова, М. Ю. Михайліна, М. Н. Руткевич, І. А. Соїна, А. С. Чернишов) економістами (А. Л. Журавльов, А. Б. Купрейченко). Аспект ідентифікації людини прослідковується в роботах авторів глибинного (З. Фрейд, К. Юнг, А. Адлер, Е. Берн, Е. Еріксон, В. Райх, та ін.), гуманістичного (Х. Когут, А. Маслоу, Дж. Олпорт, К. Роджерс, В. Франкл, Е. Шостром), біхевіористичного (Б. Скіннер, Д. Уотсон та ін.) напрямів. Аналіз наукових здобутків та публікацій дозволяють стверджувати, що останнім часом проблема ідентифікації та ідентичності цікавить велике коло вчених (Г. В. Гарбузова, О. В. Денисова, Н. Л. Іванова, М. В. Полухіна, О. С. Сибірських, Т. А. Фоміна, Х. Ж. Хайрова, О. О. Шатохін, Е. Isadore, L. Hudson, S. Nelse, T. Longino, J. Leo). Проблема соціально-психологічних детермінант розвитку професійної самоідентифікації майбутнього фахівця аграрного профілю є актуальною, однак проведений нами аналіз літератури показує, що у сучасній науковій теорії та практиці відсутні системологічні підходи в її дослідженні.

Мета статті полягає в науковому обґрунтуванні соціально-психологічних детермінант професійного становлення в системі аграрної освіти як умов формування професійної самоідентифікації студента-аграрія.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз соціально-психологічних детермінант розвитку професійної самоідентифікації майбутнього фахівця аграрного профілю вказує на комплексність проблеми: змістовно в ній можна виділити і розглядати психологічні, професійні, фізіологічні, медичні, соціальні та інші аспекти. Наше дослідження зорієнтоване на вивченні проблеми професійної самоідентифікації майбутнього фахівця аграрія з урахуванням соціально-психологічних особливостей розвитку людини.

Дослідження закономірностей особового і професійного становлення особистості у вітчизняній психології привело до визначення детермінації цього процесу, об'єктивних і суб'єктивних чинників. Активним початком визнаються об'єктивні обставини – соціально-економічні умови, а наслідком віддзеркалення цих дій – зміни в суб'єктах.

Звертаючись до сучасного положення справи в області професійної самоідентифікації особистості, дослідники підкреслюють багатовимірність і багатоступеневість цього процесу. Ми продовжуємо думку В. А. Ядова і констатуємо, що в його основі лежать декілька аспектів, що висувуються перед особистістю в процесі її розвитку. По-перше, аспект пов'язаний з процесом формування індивідуального стилю життя, частиною якого є професійна діяльність. По-друге, з прогнозуванням та подальшою трудовою реалізацією, в якій повинен бути встановлений баланс особистих переваг, схильностей, інтересів та потреб [9; 72].

Ми поділяємо положення Е. Зеєра про первинність соціальної детермінації розвитку особистості, але воно не означає повного ігнорування психофізіологічних особливостей людини. Із вищевказаного випливає, що у вітчизняній психології признається вплив біологічної суті людини на особовий розвиток, особливо підкреслюється її дія на темп і рівень розвитку.

А. В. Брушлинський, що спеціально проаналізував проблему передумов психічного розвитку особистості, прийшов до висновку, що на ранніх стадіях онтогенезу біологічне виступає внутрішньою умовою розвитку. У міру становлення особистості посилюється вплив соціальних чинників. При цьому зовнішні причини діють опосередковано через внутрішні умови [1]. Професійне становлення фахівця в основному обумовлене зовнішніми діями. Проте, на думку Е. Зеєра, його не можна безпосередньо виводити із зовнішніх умов і обставин, оскільки вони завжди заломлюються в життєвому досвіді людини, індивідуальних психічних особливостях, психічному складі. У цьому сенсі зовнішній вплив опосередковується внутрішніми умовами, до яких і відноситься своєрідність психіки особистості, її соціальний і професійний досвід.

Відповідно причинно-цільової концепції Д. А. Леонтьєва детермінації поведінки, діяльність людини обумовлюється генетично та телеологічно. Продовжуючи думку автора констатуємо, що суб'єктивна картина траєкторії життя виступає одним із факторів психологічної регуляції образу життя людини, який проявляється в установках, інтересах, мотивах, цілях. Проблема планування власного майбутнього відповідно віковому розвитку займає центральну позицію в інтеграційному процесі становлення особистості. Ми переконані, що вирішення цього питання можливе за умови конструктивного формування психологічних новоутворень відповідно до вікових особливостей. Звертаючись до наукового здобутку Є. А. Клімова, ми вважаємо, що одним із головних психологічних новоутворень яке формується попередньо процесу професійної самоідентифікації являється особистісно-професійне самовизначення особистості. Наше розуміння процесу самовизначення особистості, обумовлене входженням індивіда в соціум, засвоєнням ним соціальних норм, цінностей, установок і правил поведінки, певним рівнем розвитку характеристик особистості, її становленням як цілісного і динамічного утворення. У останні роки виконаний ряд теоретичних та прикладних досліджень, що дозволяють стверджувати, що самовизначення виступає як показник соціалізації особистості. Ми посилаємося на роботи таких вчених як А.Л. Журавльова, Є. А. Клімов, О.В. Копової, Т. В. Кудрявцев, А.Б. Купрейченко, С.Н. Пряжнікова, Ю.П. Поваренкова, В.А. Толочка, Р.М. Шаміонова та інших які розглядають професійне самовизначення як суттєву сторону загального розвитку особистості. Під поняттям професійного самовизначення нами розуміється складний, довготривалий процес розвитку самосвідомості, формування ціннісних орієнтацій, моделювання власного майбутнього у вигляді побудови еталонів професійного образу. Саме особистісно-професійне самовизначення передбачає усвідомлений акт активізації внутрішнього потенціалу особистості в професійному здобутку людства. Таким чином, ми вбачаємо процес особистісно-професійного самовизначення особистості як трансформаційний механізм формування професійної самоідентифікації. Вибір професії, здійснюваний людиною в результаті аналізу внутрішніх ресурсів і шляхом співвідношення їх з вимогами професії, це є основою самоствердження людини в суспільстві, одним з головних рішень в житті.

У зарубіжному здобутку психології цікавим для нас являється трактування поняття “професійна самоідентифікація” аналогом якого виступає категорія “психосоціальна ідентичність”, розроблена і введена в науковий обіг американським вченим Е. Еріксоном. Центральним моментом в розвитку та формуванні професійної особистості в перехідному віці, включаючи і юнацький етап, є “нормативна криза ідентичності”. Термін “криза” розглядається в розумінні поворотної, критичної точки розвитку, коли в рівній мірі загострюються як уразливість, так і зростаючий потенціал особистості, і вона постає перед вибором між двома альтернативними можливостями, одна з яких веде до позитивного, а інша до негативного його напрямом. Поняття “нормативний” визначає життєвий цикл людини як ряд послідовних стадій, кожна з яких характеризується специфічною кризою у відносинах особистості з навколишнім світом, а всі разом визначають розвиток відчуття ідентичності.

Спираючись на дослідження Л. Б. Шнейдер [8], під професійною ідентичністю, ми розуміємо багатовимірний та інтегрований психологічний феномен, що забезпечує людині цілісність, тотожність і визначеність, який розвивається в ході професійного навчання спільно із становленням процесів самовизначення, самоорганізації і персоналізації, а також обумовлюється розвитком рефлексії. Мається на увазі, що професійна ідентичність є самореферентність, тобто відчуття і усвідомлення унікальності функціонального «Я» в професійній діяльності і неповторності особистих і професійних властивостей, за наявності приналежності соціальної і професійної реальності. Таким чином, доповнюючи думку Л. Б. Шнейдер, ми вбачаємо формування професійної самоідентифікації в аспекті функціонування професійної ідентичності в конкретній віковий період, а саме в юнацький. Зауважимо, процес професійної самоідентифікації являється передумовою розвитку процесу самоактуалізації особистості. Дане поняття розвинули представники гуманістичної психології. Процес, за допомогою якого особистість стає настільки впевненою та такою, що знає про себе, А. Маслоу і називає самоактуалізацією [2]. На думку автора, це означає становлення свого "Я", яке проявляється в повноцінній реалізації внутрішнього потенціалу особистості у всіх аспектах життя. І знову в нашому дослідженні, ми звертаємось до поглядів А. Маслоу і відзначаємо, що процес самоактуалізації є постійним і фундаментальним відносно рефлексії власного «Я» відповідно до якого людина й має будувати життєдіяльність.

Науковий аналіз проблеми професійної самоідентифікації приводить нас до висновку в необхідності розмежувати два підходи в трактуванні даного поняття: соціологічного та психологічного. З погляду соціологічного підходу самоідентифікація відноситься до покоління в цілому, характеризує входження індивіда в соціальні структури і сфери життя.

У вивченні психологічного підходу звертаємось до методологічних основ проблеми самоідентифікації які були закладені С. Л. Рубінштейном. Проблема ідентифікації розглядалася ним в контексті проблеми детермінації, в світлі висунутого ним принципу – зовнішні причини діють, заломлюючись через внутрішні умови [4]. С. Л. Рубінштейн підкреслює роль внутрішнього моменту ідентифікації, як усвідомленого акту власної унікальності.

Таким чином, на рівні конкретної психологічної теорії проблема ідентифікації виглядає таким чином. Для людини “зовнішні причини”, “зовнішня детермінація” – це соціальні умови і соціальна детермінація. Основуючись на дослідження автора, наші погляди співпадають в розумінні поняття ідентифікації як механізму соціальної детермінації, яка не реалізовується без активності суб'єкта. Проблема ідентифікації, таким чином, є вузловою проблемою взаємодії індивіда і суспільства, в якій висвічуються основні моменти цієї взаємодії: соціальна детермінація індивідуальної свідомості і роль власної активності суб'єкта в цій детермінації. На різних рівнях ця взаємодія володіє своїми специфічними характеристиками, які знайшли своє віддзеркалення в різних психологічних теоріях з проблеми ідентифікації.

Таким чином, наше бачення генезису професійної самоідентифікації лежить в основі формування двох складових: конструктивної пізнавальної діяльності студента та формування професійного образу «Я». Реалізація такої схеми розвитку можлива при сприятливих соціально-психологічних умовах професійного навчання. Активізація пізнавальної діяльності студента-аграрія можлива через розвиток професійного інтересу, професійного мислення та передачі професійних знань, формування умінь та навиків. Оптимізація соціально-психологічного забезпечення навчального процесу студента-аграрія відіграє суттєву роль в формуванні професійного образу «Я». Констатуємо, дане психологічне новоутворення реалізується через формування трьох основних складових: професійної, соціальної, психологічної. Професійний аспект розуміється нами як загальна освіченість особистості відносно множини професій. Соціальний контекст розглядається

як орієнтація на певні види праці, підкреслює самостійну значущість цієї орієнтації для формування власного життєвого плану. Передбачає усвідомлення суб'єктом своєї професійної позиції в суспільстві, орієнтацію в соціально-економічних умовах праці, в об'єктивній потребі в спеціалістах обраної професії, в системі соціальних відносин. Важливість в психологічному аспекті полягає в орієнтації на власний інтерес до професії, в розвитку професійної мотивації, ціннісних професійних орієнтацій. Одна з важливих складових процесу професійної самоідентифікації в ході підготовки майбутнього спеціаліста – це повсякденна соціально-психологічна допомога підростаючому поколінню, формування професіонала, що готовий і спроможний самостійно обдумувати перспективи свого професійного розвитку. Отже, роль особових якостей людей, їх психіки дуже важливі. Ми вважаємо, що професійна самоідентифікація представляє собою не одиничний акт, а послідовність усвідомлених дій, що супроводжують людину протягом життя.

Отже, констатуємо, професійна самоідентифікація обговорюється в психології як «складний інтеграційний психологічний феномен» [6], як «провідна характеристика професійного розвитку людини, яка свідчить про ступінь ухвалення вибраної професійної діяльності як засіб самореалізації і розвитку» [7], як усвідомлення своєї тотожності з групою і оцінка значущості членства в ній [3].

Висновки. Таким чином, ми прослідкували постановку проблеми розвитку професійної самоідентифікації особистості в теоретичних положеннях та емпіричних дослідженнях науковців прийшли до висновку, що не дивлячись на тривалий аспект вивчення проблеми професійної самоідентифікації, до цих пір не існує єдності думки у визначенні соціально-психологічного змісту професійної самоідентифікації, у визначенні закономірностей цього процесу.

В процесі професійної самоідентифікації активний суб'єкт виступає чинником свого розвитку. Оскільки професіонал, що сформувався, може сам свідомо змінювати свою професійну діяльність, займатися саморозвитком, самовдосконаленням, але і в даному випадку цей процес мотивується соціальним оточенням, економічними умовами життєдіяльності. Слід зауважити, що вплив представлених чинників на сценарій професійного становлення особистості залежить від віку, статті та умов професійного становлення. Констатуємо, що вирішальне значення в професійному становленні особистості належить її професійній активності. Важливу роль грають соціально-економічні умови, психологічні чинники виконують функцію передумов професійного розвитку, впливають на його темп, а також на професійну придатність і результативність.

Узагальнюючи проведений аналіз соціально-психологічних детермінант розвитку професійної самоідентифікації майбутнього фахівця аграрного профілю, виділимо основні моменти цього процесу:

1. Генезис професійної самоідентифікації лежить в основі формування двох складових: конструктивної пізнавальної діяльності студента та формування професійного образу «Я» в процесі професійного навчання;

2. Центральним аспектом професійної самоідентифікації являється усвідомлений вибір професії з урахуванням своїх особливостей і можливостей, вимог професійної діяльності та соціально-економічних умов;

3. Процес професійної самоідентифікації являється психологічним новоутворенням юнацького віку як трансформаційний механізм особово-професійного самовизначення;

4. Активізація процесу професійної самоідентифікації студентів-аграріїв відображається в системній організації навчально-виховного процесу на основі спеціального відібраного комплексу дидактично-методичних засобів, що забезпечують цілісний професійний розвиток особистості;

5. Професійна самоідентифікація є важливою характеристикою соціально-психологічної зрілості особистості, її потреби в самореалізації і самоактуалізації.

Література

1. Брушлинский А.В. О соотношении биологического и социального в развитии личности // Теоретические проблемы психологии личности. – М., 1974. – 132с.
2. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу ; пер. с англ. - СПб. : Питер, 2007. – 352 с.
3. Осницкий А. К. Умения саморегуляции в профессиональном самоопределении учащихся / А.К. Осницкий // Вопросы психологии. - 1992. - № 1/2. – С. 12-18.
4. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии: [монография] / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер Ком, 1999. – 720с.
5. Рубан Ю. Д. Методология развития высшего образования по специальности «Зоотехния» / Ю.Д. Рубан. – Харьков, 1991. – 88с.
6. Слободчиков В. И. Психология человека. Введение в психологию субъективности / В. И. Слободчиков, Е. И. Исаев. – М., 1995. – 148с.
7. Хащенко В. А. Экономическая идентичность личности: психологические детерминанты формирования / В.А. Хащенко // Психологический журнал. - 2004. - Т. 25. - № 5. – С. 24-29.
8. Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность: структура, генезис и условия становления: дис. ...докт. психолог. Наук : 19.00.13 / Шнейдер Лидия Бернгардовна. – М., 2001. - 327с.
9. Ядов В.А. Социологическое исследование: методология, программы, методы / В. А. Ядов. – М. : Наука, 1997. – 248 с.

References

1. Brushlinskij A.V. O sootnoshenii biologicheskogo i sotsial'nogo v razvitii lichnosti // Teoreticheskie problemy psikhologii lichnosti. – М., 1974. – 132s.
2. Maslou A. Motivatsiya i lichnost' / A. Maslou ; per. s angl. - SPb. : Piter, 2007. – 352.
3. Osnitskij A. K. Umeniya samoregulyatsii v professional'nom samoopredelenii uchashhikhsya / A.K. Osnitskij // Voprosy psikhologii. - 1992. - № 1/2. – S. 12-18.
4. Rubinshtejn S. L. Osnovy obshhej psikhologii: [monografiya] / S. L. Rubinshtejn. – SPb. : Piter Kom, 1999. – 720s.
5. Ruban YU. D. Metodologiya razvitiya vysshego obrazovaniya po spetsial'nosti «Zootekhniya» / YU.D. Ruban. – KHar'kov, 1991. – 88s.
6. Slobodchikov V. I. Psikhologiya cheloveka. Vvedenie v psikhologiyu sub'ektivnosti / V. I. Slobodchikov, E. I. Isaev. – М, 1995. – 148s.
7. KHashhenko V. A. EHkonomicheskaya identichnost' lichnosti: psikhologicheskie determinanty formirovaniya / V.A. KHashhenko // Psikhologicheskij zhurnal. - 2004. - T. 25. - № 5. – S. 24-29.
8. SHnejder L. B. Professional'naya identichnost': struktura, genezis i usloviya stanovleniya: dis. ...dokt. psikholog. Nauk : 19.00.13 / SHnejder Lidiya Berngardovna. – М., 2001. - 327s.
9. YAdov V.A. Sotsiologicheskoe issledovanie: metodologiya, programmy, metody / V. A. YAdov. – М. : Nauka, 1997. – 248 s.

Афанасенко Л. А.

Анализ социально-психологических детерминант развития профессиональной самоидентификации будущего специалиста аграрного профиля

В статье проводится анализ социально-психологических детерминант развития профессиональной самоидентификации будущих специалистов аграрного профиля. Отмечается, что детерминантами профессионального становления будущего специалиста являются внешние и внутренние факторы, которые влияют на развитие личности в условиях учебной деятельности в вузе.

Предпосылкой формирования профессиональной самоидентификации видится в личностно-профессиональном самоопределении, которое предусматривает осознанный акт активизации внутреннего потенциала личности в профессиональном росте. Отмечается, что процесс личностно-профессионального самоопределения личности выступает трансформационным механизмом формирования профессиональной самоидентификации.

Показателями профессиональной самоидентификации заключается в усвоении студентами-аграриями всех элементов содержания образования - знаний, умений, навыков, развитию познавательной деятельности и формировании профессионального образа «Я».

Возможность развить профессионализм, достичь жизненного и профессионального успеха мы связываем с реализацией социально- психологического обеспечения профессионального обучения. Источников – 9.

Ключевые слова: профессиональная самоидентификация, личностно-профессиональное самоопределение, идентичность, идентификация, профессиональная самореализация, самоактуализация, профессиональный образ «Я» личности, конструктивная познавательная деятельность, детерминанты развития, профессиональное становление студента-агрария, психологическое обеспечение учебного процесса.

Afanasenko L. A.

Analysis of social and psychological determinant of professional selfidentifikation development of future agrarian specialists.

The article provides analysis of social and psychological determinant of future specialists of agrarian specialists professional selfidentifikation. It is marked, that the determinants of future specialist's professional formation are external and internal factors influencing upon personality development under higher educational process conditions.

The precondition for professional selfidentifikation forming is seen in personality and professional selfdetermination that envisages realized stirring up of internal potential in professional progress. It is marked that the process of personality and professional selfdetermination plays the role of a transformation mechanism as the professional selfdetermination formation.

The indices of professional selfdetermination are in mastering by agrarian students all the aspects of education, i. e. knowledge, abilities and skills, cognitive activity development and forming of professional «I».

The possibility to perfect professional, to achieve professional and well-being success is connected with the development and psychological ensuring of professional education. Sources – 9.

Key words: professional selfdetermination, personality and professional self-determination, identity identification, professional selfrealization, selfrealization personaliti professional «I», constructive cognitive activity, development determinants, professional formation of agrarian student, psychological ensuring of educational process.

Афанасенко Лариса Анатоліївна - асистент кафедри історії та українознавства Луганського національного аграрного університету

UDC 159.932.2

Afonina I.Y.

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF PROFESSIONAL AND COMMUNICATIVE TOLERANCE OF THE FUTURE EXPERTS ON INTERNATIONAL RELATIONS